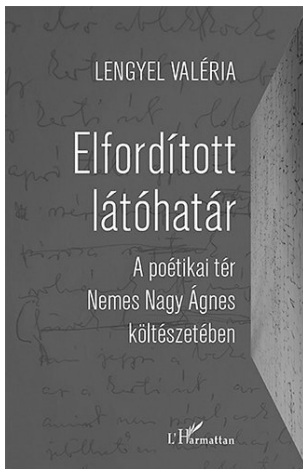

PIKÓ ANDRÁS GÁSPÁR

Ameddig az elemző szeme ellát

LENGYEL VALÉRIA: ELFORDÍTOTT LÁTÓHATÁR.
A POÉTIKAI TÉR NEMES NAGY ÁGNES
KÖLTÉSZETÉBEN

L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2015
316 oldal, 1990 Ft

A feladat, amire Lengyel Valéria doktori disszertációból ki-nőtt könyvében vállalkozott, nem szorul indoklásra: a Nemes Nagy Ágnes-életmű térbeli viszonyokban, a térbeliség le-és megképezéseiben rendkívül gazdag. A kötet hiánypótló, hiszen komolyabb és fókuszáltabb vizsgálódást eddig senki sem végzett ezen a területen. Érdekes egybeesés, hogy szintén 2015-ben egy másik monográfia is megjelent a költőről (Z. Urbán Péter: *Az önreflexió mintázatai Nemes Nagy Ágnes költészetében*. Ráció, Budapest, 2015.). Az életmű tehát jelen van.

A rövid, de tömör és lényegre törő felvezetésben Lengyel Valéria bemutatja az irodalom-és kultúratudományok (magyarra csak bajosan 'a térbeliség fordulata'-ként fordítható) 'spatial turn'-jét, annak fontosabb alakjait, műveit, állomása-it, majd mindezen elméleteknek a Nemes Nagy-életműre való applikálhatóságát, az ezek mentén megnyíló új interpretációs lehetőségeket. Magukat a – könyv legnagyobb részét kitevő – verselemzések a rekonstruálható kronologikus sorrendet mellőzve saját szempontjai, vizsgálódási irányjai mentén öt fejezetre osztja a szerző: *A látás és a tér, Az emberi test és a tér, Az emocionalitás és a tér, Térbeliség a versképen. A felszámolt és megmutatkozó közöttiség, valamint Az emlékezés és a tér. Nemes Nagy Ágnes prózaversei*. Mindez nagyfokú következetességről és precizitásról tanúskodik. Ugyanez elmondható a fejezetek (és nem egyszer az alfejezetek) felépítéséről: az elemző részeket jellemzően a magyar-és idegen nyelvű szakirodalmat, elméleteket viszonylag széles körben számba vevő felvezetés előzi meg, egy rövid összefoglalás vezet le, és a szerző magukban az elemzésekben is kellő mértékben meglévő hivatkozási hálóval lefedett kontextusban pozicionálja saját véleményét. Ez az erény vezet el a

könyv első feltűnő hibájához is, az említett felvezetések ugyanis gyakran egy teljesen naiv olvasót feltételező, iskolás alapossággal járják körül a témát. Ez megjelenhet evidenciák súlykolása formájában („[...] nincs irodalom írók és költők nélkül, tehát a szerző személyiségének is van hatása. Egy robot, például Enzensberger Költészet-automatája által generált szövegek érdekesek lehetnek, de irodalmi jelentőségük megkérdőjelezhető, mert nem az ember világból születtek, s nincs mögöttük egzisztenciális tapasztalat és emberi törekvés.” (42.)), vagy azokban az esetekben, amikor az adott elemzési szempontot annyira távolról tájolja be, hogy az már egy tudománytalan, közhelyekkel terhelt szöveg benyomását kelti („Az információs társadalom vizualitása eleve passzivitásra szoktat, s a sporttal, a tánccal, vagy a meditációval ellentétben nem ösztönzi a saját testhez való viszony javítását vagy a saját testiség jelentőségének felismerését.” [90.]). Ezekhez hasonló általánosítások az elemzésekben is gyakorta felbukkannak. A kötet a szakirodalom jelentős részét németül idézi, és noha ez dicséretes alaposságra vall, az eredetileg nem német nyelven íródott szövegek (Bahtyin, Lotman, Merleau-Ponty) esetében elvárható lenne egy következetesebb stratégia az idézetek nyelvét illetően.

Jó meglátások ugyanakkor kétségtelenül szép számmal akadnak: meggyőző például, ahogyan az *Emberi test és a tér* című fejezetben (87–132.) a Maurice Merleau-Ponty nevéhez köthető prereflexív test, és Nemes Nagy költői nyelvének testrepresentációi közti paradoxikus viszonyt, párhuzamokat és ellentéteket tárgyalja. Údítóan hatnak az olyan, látszólag apró észrevételek, mint az *A női táj* elemzések felfedett mitológiai konnotáció (108.): Európa egy elrabolt fóníciai királylányról kapta a nevét, a versben az antropomorfizált táj egy XVI. századi német térképen nő alakjában megjelenő Európával gyakorlatilag megegyező testhelyzetben van, és a lírai én a „Hungaria”-nak megfelelő testtájára pozicionálja magát. (Ugyanakkor van miért kárpótolnia: *A távozó* című vers (84–86.) „*Hogy visszanézett, nem volt arca már*” idézett sora két hasonló jellegű konnotációval is bír: a bibliai Lót felesége, valamint a Rilke-párhuzam miatt különösen jelentős Orpheusz-Eurüdiké-mítosz. Egyikről sem történik említés.) Az *Egy pályaudvar átalakítása* elemzése (194–212.) több kiemelkedően jó és markáns észrevételt tartalmaz: a pragmatikai nézőpont fontosságára, a versben megjelenő beszédaktus metapoétikus jellegére, valamint egy fontos Rilke-intertextusra egyaránt rávilágít. Erős a *Között* elemzése (175–190.) is: az életmű hangsúlyos, sokszor tárgyalt darabját külön fejezetben, a szöveg materialitása, a verskép, az írásjelek egyszerre demonstratív és performatív jelenléte felőli megközelítésben vizsgálja a szerző, ami egy valóban új és innovatív nézőponttal gazdagítja a vers eddigi interpretációs panorámáját. A konklúzió példás eleganciával és meggyőző erővel bír: „A térbeli közöttség konstans jelenlétét [...] poetologikusan is lehet érteni, mintha a szöveg azt érzékeltetné, hogy az irodalmi szöveg a szemantikai tér bizonytalanságával szemben csak materialitásával tud biztos(abb) értelmet kínálni.” (190.)

A nemi szerepek felől vizsgálódó alfejezet (132–152.) kapcsán ideológiai állásponttól függetlenül felvetődhet a kérdés: noha közvetetten köthető a tépoétikához, szükséges-e a téma ilyen hangsúlyos reprezentáltsága egy alapvetően tépoétikai monográfiában? Ugyan nem a könyvben idézett Hélène Cixous vehemenciájával (Hélène Cixous: *A medúza nevetése*, ford. Kádár Krisztina = *Testes könyv II.*, szerk.: Kiss Attila, Kovács Sándor, Odorics Ferenc. Ictus, Szeged, 1996. 357–380.), de ezen verselemzések jelentős részében (pl.: *Hamutartó* [138–139.], *Kurvák* [146–148.], *Vázlatelemek az Ekhnáton éjszakájához* [148–149.]) a morális szempontok válnak egyeduralgokká – mi több, már a felvezetésben, a költő személyével kapcsolatban is („Nemes Nagy *mentségére legyen mondva*, hogy több okból sem kérhető rajta

számon a női szerepek tematizálása” [135.] kiemelés – P.A.G.). Ennyiben ez félrevezető: inkább tekinthető exkurzusnak, mint a könyvbe szervesen illeszkedő elemnek.

Ugyanakkor van egy valódi, címében is jelölt exkurzus is, ahol – a *Múzeumi séta* kapcsán – Tolnai Ottó, Gergely Ágnes, John Ashbery, Günter Kunert és Durs Grünbeim egy-egy, a múzeum tematikájához köthető verse adja az elemzési és összevetési alapot (245–268.). A más szerzők műveinek illetően bevonása alapvetően jó út, itt azonban néhány súlyos tárgyi tévedéshez is vezet: Kunert *Pompeji I.* című versének elemzésekor (254–257.) a versben azonosított, regisztrált idézetek (Goethe egyik sora, valamint egy hírhedt fasiszta szlogen) mellett a „*Deine Sprache sei Jaja und Neinnein*” esetében elkerüli az elemző figyelmét a bibliai sor („Legyen a ti beszédetek: igen, igen, nem, nem” – Máté evangéliuma 5:37. Az idézett verssor egyik német nyelvű bibliafordítás vonatkozó részének sem felel meg szó szerint, azonban mint utalás, félreérthetetlen.). Durs Grünbeim versének két sorát (a szerző nyersfordításában: „*Ahol az ember a Pergamonoltár előtt megnyugszik mint Ábrahám ölében. / Mikori is a múzsák és a hadsereg násza?*”) így értelmezi: „A Pergamonoltárral kapcsolatban felvetődik, hogy a múzsák és a hadsereg 'násza' nagyon régi, s a szövegkörnyezet azt implikálja, hogy ez a nász nemcsak a poroszokra, hanem már az ókori görögökre is jellemző volt.” (262.) Az értelmező autoritását el nem vitatva, itt mindenképpen meg kellett volna említeni az „*inter arma silent Musae*” klasszikus szállóigét.

Bántóan kevés továbbá az egyes versek összevetése, a motivikus párhuzamok, szerkezeti rímek keresése és találása az életművön belül. Az utolsó, a prózaverseket vizsgáló fejezet szinte végig nélkülözi ezt: például a *Teraszos tájkép* el-amarnai fáraójában, „akit a lírai én – múlt időben – 'szeretett'” (271.), nem felismerni Ekhnáton alakját, vagy eltekinteni a megemlégtéséről – egyértelműen mulasztás. Ugyanígy nem történik említés a versben később felbukkanó szikvója-erdő kapcsán a *Szikvója-erdő* című – ugyanebben a kötetben megjelent – versről, ezzel végképp megfosztva az elemzést egy valószínűleg termékeny, de legalábbis említésre méltó szemponttól. Az elemző Hayden White és Reinhart Koselleck történelemfilozófiai elméleteivel rokonítja a vers feltételezett mondanivalóját, az önkéntelenül szubjektív történelmi narratívákból eredő disszonanciával, ami pusztán azt az érzetet hagyja maga után, hogy pont ezen nagy ívű elméletektől nem látja az elemzett művet.

Lengyel Valéria könyvében számos jó meglátással, friss észrevétellel gazdagította a Nemes Nagy-szakirodalmat, de egységesen markáns tartalom híján a precízen végigvitt koncepció ellenére is félsiker maradt a monográfia.